

Príčiny radikalizácie mládeže vo veku 14 až 17 rokov

Hlavné zistenia z kvalitatívneho
výskumu

december 2017 - január 2018

MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

iuventa

NADÁCIA
OTVORENEJ
SPOLOČNOSTI

O VÝSKUME

IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže sa venuje problematike násilného extrémizmu, radikalizácie mládeže a ľudskoprávnemu vzdelávaniu ako jednej zo svojich priorit a to v súlade s Konceptiou pre prácu s mládežou na roky 2014 – 2020. Pre systematické rozvíjanie práce s mládežou v oblasti prevencie radikalizácie a násilného extrémizmu je potrebné zmapovať tento sociálny fenomén na Slovensku. V novembri 2017 bola preto Nadácii otvorenej spoločnosti zadaná realizácia kvalitatívneho výskumu, ktorý bol zameraný na hlbšie porozumenie príčinám radikalizácie a s nimi súvisiacim potrebám mládeže.

Nadácia otvorenej spoločnosti si v rámci svojej niekoľkoročnej skúsenosti vybudovala sieť expertov v tejto oblasti, s ktorými dlhodobo spolupracuje. Na realizácii výskumu OSF spolupracovala s agentúrou Krajinka.

Zámerom kvalitatívneho výskumu bolo hlbšie porozumenie fenoménu nárastu radikalizácie a násilného extrémizmu medzi mladými ľuďmi na Slovensku za účelom vypracovania stratégie práce s mládežou v oblasti prevencie nárastu radikalizácie mládeže a násilného extrémizmu. Na Slovensku sme svedkami viacerých foriem radikalizmu mladých ľudí, no najintenzívnejšiu odozvu u mladých ľudí majú radikálne skupiny či osobnosti propagujúce pravicový extrémizmus. Výskum bol preto zameraný na radikalizmus tínedžerov vo veku 14 - 17 rokov, ktorí inklinujú k "extrémistickej pravici".

Ciele kvalitatívneho výskumu boli zadefinované nasledovne:

- Popísať cieľovú skupinu **radikálnych a neradikálnych tínedžerov**.
- Identifikovať **zdroje a formy radikalizácie** mladých ľudí.
- Identifikovať a popísať **terajšie a budúce potreby** cieľovej skupiny.

METÓDY KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU

Priebeh výskumu: v decembri 2017 a januári 2018 boli realizované dve focus skupiny s osemnástimi expertmi (učiteľmi občianskej náuky a dejepisu, a s pracovníkmi s mládežou) a hĺbkové rozhovory so štyridsiatimi dvomi tínedžermi vo veku 14 –17 rokov.

Výskum sa realizoval na celom Slovensku, preto medzi expertmi boli ľudia z rôznych regiónov a z rôznych typov škôl (ZŠ, SOŠ, Gym) či organizácií pracujúcich s mládežou.

Rovnako tínedžeri boli z celého Slovenska – zo všetkých ôsmich samosprávnych krajov a z rôznych typov škôl, pochádzali z rôznych socioekonomických pomerov, boli medzi nimi dievčatá aj chlapci.

- 1) Kritérium pre rozlíšenie „radikálov“: **ak by sa mali zúčastniť volieb, uvažovali by o voľbe radikálnej strany alebo nie sú rozhodnutí,**
- 2) Kritérium pre rozlíšenie „neradikálov“: **ak by sa mali zúčastniť volieb, voľbu radikálnej strany by vylúčili,**

V oboch skupinách bola pozornosť venovaná aj takým respondentom, ktorí mali a mohli mať **osobité názory, ktoré neprijímajú všetci ľudia v ich okolí.** Tým bolo sledované zastúpenie širokého názorového spektra tínedžerov vrátane krajných „polôh“.

DIZAJN KVALITATÍVNEHO VÝSKUMU

Kvalitatívna sonda medzi mladými ľuďmi vo veku 14 – 17 r. s využitím tzv. <i>life story approach</i>		
Metóda	semištruktúrovaný rozhovor	
Výber vzorky	<p><i>Radikálni tínedžeri - tvrdé a tvrdšie „jadro“ / mix</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ vek a pohlavie ▪ z rôznych socioekonomických pomerov ▪ z rôznych typov škôl: ZŠ, SOŠ, SOU ▪ zo 6 samosprávnych krajov ▪ ak by sa mali zúčastniť volieb, uvažovali by o voľbe radikálnej strany alebo nie sú rozhodnutí ▪ resp. majú osobité názory, ktoré neprijímajú všetci ľudia v ich okolí 	<p><i>Neradikálni tínedžeri - mnohí so zakorenenými predsudkami a s xenofóbnym postojom voči menšinám / mix</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • vek a pohlavie • z rôznych socioekonomických pomerov • z rôznych typov škôl: ZŠ, SOŠ, SOU • z obcí a miest na celom SK • ak by sa mali zúčastniť volieb, voľbu radikálnej strany by vylúčili • resp. majú osobité názory, ktoré neprijímajú všetci ľudia v ich okolí
Veľkosť vzorky	16 respondentov	26 respondentov
Termín realizácie	12. 12. 2017 – 17. 1. 2018	

Kvalitatívna sonda medzi profesionálmi pracujúcimi s mladými ľuďmi vo veku 14-17 r.

Metóda	focus skupina (FS/1 a 2)	
Výber vzorky	FS 1: mix <ul style="list-style-type: none"> • učitelia občian. náuky a dejepisu mladých ľudí vo veku 14 – 17 r. • pohlavie • vek • z rôznych typov škôl: ZŠ, SOŠ, Gym • z 5 samosprávnych krajov 	FS 2: mix <ul style="list-style-type: none"> • pracovníci s mladými ľuďmi vo veku 14 – 17 r. • pohlavie • vek • z neziskových organizácií v oblasti voľnočasových aktivít mládeže, sociálnej intervencie, športu, kultúry, ľudských práv • zo 6 samosprávnych krajov
Veľkosť vzorky	9 respondentov	9 respondentov
Dĺžka trvania 1 focus skupiny	150 min.	150 min.
Termín realizácie	18. 12. 2017 v BB	19. 12. 2017 v BA

HLAVNÉ ZISTENIA

Z rozhovorov s vytypovanými tínedžermi sa potvrdili predpoklady o ich radikalizme, ktorý mal rôznu podobu či formu. U tínedžerov sme na škále radikalizmu popri „tvrdých“ radikáloch zaznamenali negatívne postoje k menšinám – najmä k Rómom na Slovensku a k migrantom v Európe.

Medzi dotazovanými tínedžermi sme identifikovali štyri skupiny:

- 1) **predstavitelia radikálnych skupín a sympatizanti s radikálnymi skupinami:** aktívni členovia organizovaní v mládežníckej organizácii extrémistickej politickej strany, ktorí priamo regrutujú nových členov, organizujú stretnutia a aktivity; sympatizanti, ktorí sledujú činnosť pravicových extrémistov online prípadne sa zúčastňujú aktivít, stretávajú sa s aktívnymi členmi vo voľnom čase a pod. Svoje názory vyjadrujú otvorene, ale opatrne či nedopovedane v súvislosti s použitím násilia či spáchaním trestného činu extrémizmu,
- 2) **potenciálni sympatizanti s radikálnymi skupinami a sólo radikáli:** mladí ľudia stotožňujúci sa s naratívami extrémistických pravicových skupín, ktorí o členstve buď uvažujú alebo ho teoreticky pripúšťajú, svoju aktívnu účasť na činnosti nedeclarujú,
- 3) **predpojatí s negatívnym postojom prípadne s neutrálnym postojom:** mladí ľudia, ktorých názory možno označiť ako diskriminujúce rôzne minoritné skupiny či xenofóbne hoci sa od radikálnych skupín dištancujú alebo sa k nim nehlasia; mladí ľudia, ktorí sa k takýmto témam nechcú vyjadrovať a politika ich nezaujíma, môže byť pre nich náročné zaujať stanovisko,
- 4) **pozitívisti, aktivisti + vyzývajúci k tolerancii, zmiereniu, vzdelávaniu, deliberácii:** mladí ľudia s pozitívnejším videním spoločenskej situácie, resp. presvedčení o možnosti meniť spoločnosť v súlade s hodnotami tolerancie.

Kvalitatívny výskum nezodpovedá na otázku „Koľko je tínedžerov v každej skupine?“, preto ani neprichádza s počtom/kvantitatívnym zastúpením respondentov v jednotlivých skupinách.

U tínedžerov – radikálov v našej výskumnej vzorke sme identifikovali viaceré prejavy extrémizmu.

Mladí radikáli v našom výskume boli nositeľmi toho, čo si ľudia predstavujú pod **extrémizmom**.

Z reprezentatívneho výskumu Inštitútu pre verejné otázky v júli 2017¹ vyplynulo, že ľudia si pod extrémizmom – extrémistom predstavia v prvom rade: násilie, fyzickú a verbálnu agresivitu, pochody, nepokoje, bitky, výtržnosti, nenávisť, netoleranciu voči inakosti, aroganciu, vulgárnosť, rasizmus, nacionalizmus, xenofóbiu, protirómske postoje, nadradenosť bielej rasy, Mariana Kotlebu a Ľudovú stranu Naše Slovensko, fašizmus, nacizmus.

V kvalitatívnom výskume sme zaznamenali nasledujúce skutočnosti:

- súvislosť medzi organizovanými formami mladých radikálov a extrémistickými prejavmi, a teda nebezpečenstvom, ktoré predstavujú z hľadiska šírenia svojich cieľov nelegitímnymi prostriedkami,
- radikálov pravdepodobne radikalizuje aj samotný kontakt s verbálnou a fyzickou agresivitou (násilím), ktoré sa deje v konkrétnom čase a priestore, čím sa vystavujú nebezpečenstvu z hľadiska sankcií, odvety,
- potenciál pre využitie nelegitímnych prostriedkov na dosiahnutie svojich cieľov u tzv. „sólo radikálov“,
- potenciál tínedžerov s neutrálnym názorom pridať sa na stranu s negatívnym, ale aj pozitívnym názorom (je otázne, čo by bolo spúšťačom priklonenia sa na tú-ktorú stranu).

Mladí radikálne nastavení tínedžeri žijú naprieč regiónmi Slovenska, mestami a dedinami, rôznymi rodinami, typmi škôl. Líšia sa „stupňom radikálnej aktivity“, sú to navonok veľakrát nerozpoznaniteľní chlapci aj dievčatá, rôznej národnosti a príslušnosti.

Z kvalitatívneho výskumu vyplynulo, že mladí radikáli sa vyznačujú týmito znakmi a charakteristikami²:

- sú v rôznom veku,
- sú z väčšinovej aj z menšinovej spoločnosti (Slováci, Maďari, ale aj Rómovia),
- pochádzajú z rôzneho sociálneho zázemia (sociálne zázemie nerozhoduje o príklone k radikálnym názorom),

---

¹ in: Bútorová, Z. – Mesežnikov, G.: Zaoštréné na extrémizmus, IVO 2018.

² jednotlivo, v kombinácii, alebo s rôznou váhou

- sú medzi študentmi na základných, stredných školách aj gymnáziách na celom Slovensku, ľahšie sa identifikujú na stredných odborných školách vďaka otvorenejšiemu prejavu názorov,
- môžu mať psychické/mentálne/sociálne/rodinné či iné problémy, ktoré neriešia, alebo sa pokúšajú riešiť bez väčších úspechov:
  - hľadajú istoty v neistom (globálnom) svete slobody, demokracie, voľného trhu
- môžu mať problémy v škole,
  - s učením, motiváciou, vzťahmi, s nízkou úrovňou/kvalitou školy a pod.,
- chcú niekam patriť:
  - nikam nepatria/tam, kam patria – alebo ich zaraďujú – nechcú patriť,
  - blízke prostredie ich neprijíma, spôsobuje im traumu, je plné problémov, s ktorými si nevedia poradiť,
- mnohí k nim patria, lebo sa dali „ľahko ovplyvniť“:
  - okolím, médiami s jednoduchými informáciami, v ktorých sa vedia vyznať,
  - keďže sú mladí, plní revolty, spurní, odporujú autoritám,
- chcú sa odlišiť:
  - imponuje im štruktúra zaužívaná vo vojsku, alebo majú z domu nenaplnenú túžbu po disciplíne, poriadku,
  - vizuálne sa môžu, ale aj nemusia odlišovať,
  - radi komunikujú, diskutujú; ale môžu byť aj menej/(ne-)komunikatívni,
- nemajú schopnosť primeranej sebakritickosti:
  - v sebahodnotení a sebareflexii,
  - alebo naopak sú na seba prísni kvôli túžbe po excelentnosti.

Radikalizmus mladých ľudí je výsledkom viacerých činiteľov, ktoré vstupujú do života tínedžera a tým určujúcim je nepochybne špecifické rodinné zázemie.

Rodinné zázemie sa zdá byť najsilnejším motivátorom pre identifikovanie sa s „radikálnymi“ smermi zmýšľania z dôvodu, že samo je také, resp. že je pre mladého človeka miestom traumy, z ktorej chce uniknúť, vyriešiť ju pre seba a pre iných, za ktorých sa mladý radikál pomyselne stavia.

Kvalitatívny výskum preukázal, že radikálov v tínedžerskom veku ovplyvňujú predovšetkým:

- **rodinné zázemie:**
  - rodičia, príp. (starší) súrodenci sú sympatizantmi extrémistickej politickej strany, resp. jej členmi,
  - zložitú rodinné zázemie, ich rodiny sú neúplné, rekonštruované, v ktorom sa im nedostala potrebná pozornosť,
- **spoločnosť a systém:**
  - frustrácia zo spoločenského a z politického systému na Slovensku – nespravodlivosti a veľkých sociálnych rozdielov; nedôveryhodnosti politikov/ľudí, ktorí sa podieľali na vytváraní (skorumpovaného) systému doteraz; chaosu a neporiadku v spoločnosti, chudobného Slovenska v Európe,

- frustrácia zo školy, ktorú navštevujú, a nepriamo aj zo seba, že nemôžu navštevovať inú (lepšiu) školu,

a výrazný vplyv majú aj politické „karty“:

- **„Rómovia“** v sociálnom systéme:
  - sú pre nich nepriateľmi v systéme, ktorý nefunguje dobre, a preto ho chcú zmeniť,
  - hnevá ich, keď z vlastnej alebo zo sprostredkovanej skúsenosti Rómovia znepríjemňujú život „väčšine“,
  - prekáža im najmä dvojité meter, ktorý sa podľa nich používa na „bielych“ a na Rómov, ktorí tak majú výhody z hľadiska svojho miesta v sociálnom systéme, v škole, pred zákonom,
- **„migranti na hranici“**:
  - aj keď sa s nimi stretli len v médiách, v svojich stanoviskách kopírujú negatívne nálady v spoločnosti a vyjadrenia politických predstaviteľov,
- **„Magické“** riešenia ponúkajú **extrémisti v politike**:
  - ponúkajú východisko z problémov v spoločnosti, hovoria pre nich zrozumiteľnou rečou, „na rovinu“, obhajujú ich aj s rodinami, ponúkajú im podpornú sieť, osobnú ochranu, vzťahy,
  - nasledujú ich, lebo chcú vyskúšať niečo nové, lebo staré je nefunkčné, zlyháva.

Dnešných neradikálnych tínedžerov a radikálnych tínedžerov z krídla „extrémistickej pravice“ rozdeľujú riešenia, ktoré by jedni aj druhí volili na páľčivé sociálno-politické problémy na Slovensku. Majú však aj spoločné naratívy.

Slovensko

U neradikálov prevláda pozitívne vnímanie Slovenska, a to nielen prírody, histórie a kultúry, ale aj ľudí a medziludských vzťahov. Radikáli hovoria prevažne o kultúrnych, historických pamiatkach a prírodných krásach.

Regionálne rozdiely

Obe skupiny vnímajú, že medzi regiónmi existujú veľké socioekonomické rozdiely, radikáli častejšie hovoria o výrazne vyššej kvalite života na západe Slovenska. Jedni i druhí si uvedomujú viac príležitostí, ktoré ponúka mesto (a vyššiu kvalitu života) v porovnaní s vidiekom. Radikáli majú citelne silnejšiu väzbu na vidiek, menšie mestá.

Sociálne rozdiely

Radikálov spája rovnaká myšlienka – rovnosti. Požadujú zmenu doterajšieho spoločenského a politického systému. Neradikáli v oveľa menšej miere reflektujú sociálne rozdiely, častejšie

hľadajú možnosti, ako sa aktívne zapojiť do pomoci sociálnym a iným menšinám vrátane chudobných. Takmer vôbec neuvažujú nad zmenou spoločenského systému.

Za komunizmu

Vzývanie socializmu, myšlienky rovnosti a blahobytu pre všetkých, komunizmu, ale bez negatívnych javov, sa vyskytuje najmä vo výpovediach radikálov.

Migranti

U radikálov prevláda strach z možného terorizmu, ekonomického rozvratu krajiny a kriminality. Vychádzajú z informácií reprodukováných medzi sebou a zo svojich zdrojov na sociálnych sieťach. U neradikálov migranti vzbudzujú obavy predovšetkým z toho, že obsadia nízkopríjmové pracovné miesta, vnesú na Slovensko ekonomickú/kultúrnu, prípadne bezpečnostnú nestabilitu, ale objavuje sa aj pozitívny postoj.

Rómovia

Radikáli prezentujú výrazne negatívny postoj k Rómom, ktorý však nemusí vždy korešpondovať s vlastnou osobnou skúsenosťou. Naopak, u neradikálov negatívny postoj k Rómom/predsudky voči nim vyplývajú prevažne z negatívnej osobnej skúsenosti. Neradikáli citlivejšie reagujú na rozdiely medzi Rómami, častejšie hovoria o potrebe pomáhať Rómom, zatiaľ čo radikáli častejšie generalizujú a (niektorí) presadzujú (výlučne) radikálne riešenia.

História Slovenska

Pre neradikálov je typický alebo silný nezáujem o históriu (Slovenska), a teda s tým spojená neznalosť, alebo je u nich citeľná rôzna úroveň znalostí nadobudnutých v škole. Radikáli vysvetľujú dejinné udalosti Slovenska, počas 2. svetovej vojny podľa údajných necenzurovaných zdrojov; zväčša v rozpore s ukotvenou vedeckou interpretáciou, a navyše bez úsilia o hľadanie pravdy či bez evidentne širšej diskusie.

Solidarita

Neradikáli buď potrebu solidarity nepociťujú alebo neartikulujú, a teda sa ani neangažujú. Solidarizujúci neradikáli sa zastávajú pomoci či podpory pre všetkých, ktorí to potrebujú, nielen pre vybrané skupiny. Radikáli častejšie rozlišujú medzi ľuďmi, ktorí si pomoc zaslúžia, a nezaslúžia. U radikálov s vyšším stupňom aktivizmu solidarita s Rómami neprichádza do úvahy.

Seniori

Na jednej strane radikáli vystupujú vo vzťahu k seniorom v role lobistov za zvyšovanie dôchodkov. Na strane druhej im vyčítajú vytrvalú voličskú priazeň vládnej strane. Niektorí dokonca hovoria, že pre voličov – seniorov by mal existovať horný vekový limit. Neradikáli majú sklon vnímať postavenie seniorov v spoločnosti ako bezproblémové, zvlášť, ak tí boli dobre sociálne situovaní už počas aktívneho života, alebo ak doposiaľ pracujú.

Dnešní neradikální tínedžeri a radikální tínedžeri z krídla „extrémistickej pravice“ majú aj spoločné naratívy.

Médiá – informácie

Väčšina tínedžerov neverí mienkotvorným médiám. Obe skupiny relativizujú informácie z internetu. Zatiaľ čo neradikáli považujú za dôveryhodné zdroje ľudí zo svojej rodiny, školy či záujmových skupín, radikáli veria zväčša len ľuďom v svojej radikálnej skupine – najmä starším mladým ľuďom, prípadne rodinným príslušníkom s príbuzným razením.

Politici

Všetci radikáli nedôverujú politikom na Slovensku, predovšetkým v súčasnej vláde, ale nedôverujú tiež väčšine politikov v parlamente. Sú pre nich skorumpovaní, recyklovaní, bez charizmy. Neradikáli extrémistom v politike zväčša nedôverujú, niektorí ich však hodnotia ambivalentne.

Korupcia

„Systém na Slovensku je prehnutý“ (skorumpovaný), je typická fráza radikála. Korupcia je prítomná najmä vo vrcholovej politike. Neradikáli korupciu spontánne nespomínajú, čo môže súvisieť s odcudzeným vzťahom bežného tínedžera so širším spoločenstvom.

Obavy – strach

Radikáli formulujú svoje obavy o Slovensko, z diania vo svete, strach z vojny, ale aj rôzne konšpiračné teórie o riadení sveta, prenasledovaní ľudí, ktorí poznajú „pravdu“. Iní radikáli povedia, že sa ničoho neboja, ale sú (veľmi) skeptickí, negatívne hodnotia dianie v spoločnosti a riadenie štátu.

Neradikáli žijú viac starosťami primerane svojmu veku a životnej fáze, obavy spájajú s blízkou budúcnosťou, najmä čo sa týka úspešného absolvovania školy, nájdenia práce či partnera/-ky podľa svojich predstáv. Vedia s väčšou istotou povedať, čo môžu urobiť pre rozptýlenie svojich obáv. Tiež sa však podobne ako radikáli domnievajú, že na Slovensku sa zmena k lepšiemu v dohľadnom čase neudeje.

Mladí ľudia snívajú o pozitívnych a dobrých veciach, ale spoločnosť, v ktorej veci nefungujú, ktorá je navyše súčasťou globálneho spoločenstva, v nich vzbudzuje silnú frustráciu, neistotu aj rezignáciu. Radikálni tínedžeri sa často ocitajú na periférii väčšinovej spoločnosti, do ktorej nie je pre nich jednoduché sa zaradiť. Veľkú rolu v tejto „nevydarenej“ socializácii môže zohrať akási „reintegrácia“ prostredníctvom cieleného formálneho, ale aj neformálneho vzdelávania.

Frustráciu a nespokojnosť pociťujú aj vo vzťahu **k životu v škole a po škole** – chceli by mať, ale v drvivej väčšine nemajú dobré vzťahy s (neradikálnymi) rovesníkmi, ale aj učiteľmi; chceli by robiť niečo (pre seba), poznávať a diskutovať, kultivovať telo i ducha, pomáhať, ale aj niečo získať.

Po vyučovaní im **chýbajú možnosti (ne-)formálneho vyžitia**, financie, čas, logistické riešenia na presuny aj čínorodé nastavenie. Prítomná je tendencia pre individuálne aktivity, poznanie a snahu o zisk.

Pracovníci s mládežou, ktorí sa venujú **neformálnemu vzdelávaniu** a voľnočasovým aktivitám tínedžerov, si uvedomujú potrebu **špecifického prístupu pri práci s mládežou ohrozenou radikalizmom**, keďže aktivity, ktoré realizujú, sú väčšinou adresované „bežnej“ mládeži. Náskok v poznaní aj v praxi majú najmä občianske združenia, ktoré sa na prácu s radikalizovanými tínedžermi priamo zameriavajú. Tieto organizácie kladú veľký dôraz na nízkoprahovosť a na vytváranie priestoru či hľadanie spôsobu, ako naplňať potreby v rôznych oblastiach záujmu tínedžerov, ktorými môže byť (napr. pouličný) šport alebo fanúšikovské spoločenstvo okolo športu, environmentálne aktivity, cestovanie, kultúra či umenie, rozvíjanie podnikateľského zámeru alebo štúdium.

V neformálnom vzdelávaní sa osvedčili popri dlhodobej práci v komunite a intenzívnej činnosti s konkrétnymi skupinami tínedžerov aj rôzne **vzdelávacie aktivity** (v spolupráci so školami) založené **na priamej skúsenosti, kultúrnom zážitku, interaktívnych stretnutiach** či oral history prezentovanej autentickými aktérmi.

V škole radikálnym tínedžerom veľmi chýba dobré a záživné vzdelávanie v peknom prostredí – chcú diskusiu, nie „diktát“, zážitky a hravú formu, dôstojné prostredie, modernú infraštruktúru aj vzdelávacie pomôcky.

Vo všeobecnosti platí, že mladým sa príliš nechce angažovať v prospech iných, hoci u mladých radikálov s vyšším stupňom aktivity platí opak.

Starším radikálne zmýšľajúcim tínedžerom chýbajú v škole debaty o problémoch Slovenska.

Učitelia sa často konfrontácii vyhýbajú, lebo:

- nezriedka nevedia ako a kedy – v systéme so zväzujúcimi osnovami a časovými dotáciami – pracovať s radikálmi a ich radikálnymi názormi,
- majú strach, lebo nevedia, ako zvládnuť možné ohnivé názorové konfrontácie,
- nie sú si istí, či učiteľ nevštepí svoje názory, zvlášť, ak sám sympatizuje s radikálmi,
- necítia sa povolaní komentovať najmä súčasné spoločensko-politické dianie,
- majú rôzne skúsenosti s rodičmi, keď sa učiteľ ocitol v konflikte s hodnotami/výchovou rodiny.

Učitelia a pracovníci s mládežou upozorňujú na dve oblasti závažných problémov:

- deficit kritického myslenia u tínedžerov – povrchné čítanie, nepreverovanie informácií, slepá dôvera k jednoduchým vysvetleniam,
- v rámci vyučovania nie je čas, a nie sú ani podmienky na budovanie (osobného) vzťahu a dôvery so žiakom.